

Urszula Szuścik*

Zygmunt Lis – pedagog i artysta¹

Zygmunt Lis – Educator and Artist

Abstract: The article outlines the artistic and pedagogical profile of Professor Zygmunt Lis, a significant artist, painter associated with the artistic environment of Silesia. He graduated from the Academy of Fine Arts in Krakow at the Faculty of Graphic Arts in Katowice. He received his diploma in 1958 in the studio of Bogusław Górecki and Aleksander Rak. He took an active part in works for the artistic community, e.g. he was an expert of the Ministry of Culture and Art in the field of contemporary painting. In the years 1973–1981 he worked in the Ministry's Teaching Team on art education programs. In the years 1956 – 1971 he managed a team of non-professional artists of the Janowska Group at the "Wieczorek" mine in the Nikiszowiec district of Katowice. He belonged to the artistic group "ARKAT" (Artists Of Katowice) in Silesia. His painting and drawing work is characterized by originality in terms of artistic form and content. He made a series of works on the subject: "Silesian landscape", "Polish historical landscape", "Reconstructions of military facilities in the Kraków-Częstochowa Upland" and "Geography of ruins". From 1973 he was associated with the Branch of the University of Silesia in Cieszyn, where he participated in the work on the organization of art education studies. He developed an innovative and the only one in Poland program

* Urszula Szuścik (ORCID 0000-0003-0817-4868) – prof. dr hab., pracuje w Instytucie Pedagogiki na Uniwersytecie Śląskim w Katowicach, kontakt: urszula.szuscik@us.edu.pl.

1 Publikacja dofinansowana ze środków budżetu państwa w ramach projektu Ministra Edukacji i Nauki pod nazwą *Od Korczaka do Kulmowej. Dziecko i „język wczesnej edukacji”* nr projektu DNK/SP547378/2022. Kwota dofinansowania 56.870,00 złotych całkowita wartość projektu 67 070,00 złotych.

of university education in the field of art education based on the assumptions of pedagogy of expression. The most important thing in the student's activity was the creative process and the experience he gained from it. The professor was a very sensitive person, modest, open to new experiences and kind towards students. He was a role model and an authority worth following, a passionate teacher and artist.

Keywords: artist, educator, painting, art education, education.

Wprowadzenie

W swoim życiu spotykamy osoby, które od razu, albo z czasem stają się dla nas wzorem, autorytetem, inspiracją do działania, wskazują system wartości, możliwości relacji z drugą osobą. Kształtują oni nasze przyszłe postawy, styl pracy i to, kim się stajemy w swoim dojrzałym, zawodowym życiu. Jedną z wielu osób, która jest wzorem pedagoga i artysty, okazał się profesor Zygmunt Lis – artysta malarz i pedagog sztuki. Celowo w tytule opracowania najpierw pojawia się pedagog, a następnie artysta, ponieważ miałam tę sposobność poznania pana profesora najpierw jako pedagoga na studiach. Profesor Lis (1931–2014) był związany z edukacją artystyczną i w znaczący sposób wpłynął na kształt szkolnictwa plastycznego w wyższym szkolnictwie pedagogiczno-artystycznym w Polsce w latach 1973–2000 oraz w upowszechnianiu i uprzyśtępnianiu sztuki nieprofesjonalnej. W oparciu o analizę dokumentów² oraz autorefleksji w toku obserwacji pracy profesora ze studentami pragnę zachować od zapomnienia osobę, która budzi szacunek i podziw swoją pracą artystyczną i pedagogiczną.

Nauczyciel przewodnik

Nim przejdę do charakterystyki sylwetki Zygmunta Lisa dokonam ogólnej refleksji nad byciem nauczycielem. Edukacji podlegamy w stopniu mniej lub bardziej intensywnym i o różnym zasięgu w poszczególnych okresach naszego życia. Jest

2 M. Łobocki, *Metody badań pedagogicznych*, Warszawa 1982.

to edukacja uwarunkowana rozwojowo, w tym oddziaływaniem środowiska rodzinnego czy bardziej zinstytucjonalizowanego, np. przedszkola, później różnych typów szkół, m.in. szkoły wyższej. Proces kształcenia jest aktem twórczym, na który składają się czynniki racjonalne i irracjonalne, określone przez osobowości uczestniczące w nim. Nauczanie jest sztuką praktyczną, procesem wymagającym intuicji, twórczości, improwizacji i ekspresji³. Nauczyciel jest osobą organizującą uczniom sytuacje kontaktów ze światem zmysłów i wiedzy, w toku których uczeń winien podejmować wysiłek przekraczania granic w nim tkwiących i wyrastania ponad nią człowieczeństwem. Zarówno dziecko oraz młodzież, jak i osoby dorosłe są wprowadzane i skąpane w świecie wartości, tradycji, kultury, sztuki oraz kształtowane przez to, co nowe w wyniku rozwoju nauki i techniki. Każdy system edukacyjny jest wyrazem wartości preferowanych w danej grupie kulturowej, wyznaniowej, w określonym miejscu, regionie. Przybiera on różne formy, które są ukonstytuowaniem myśli. Dzieje się to za sprawą cechy właściwej tylko człowiekowi, a mianowicie jego sile twórczej i świadomości ludzkiej.

Twory kultury wytworzone przez człowieka nie stanowią niczego więcej, jak tylko pewnego rodzaju cień rzeczywistości, będąc jedynie tworamii czysto intencjonalnymi. Noszą na sobie tylko pozór istnienia, który charakteryzuje wszelkie duchowe dzieła człowieka. [...] Człowiek jest przeto zmuszony do życia na podłożu przyrody i w jej obrębie, lecz dzięki swej szczególnej istocie musi przekraczać jej granice, ale nigdy nie może w pełni zaspokoić swej wewnętrznej potrzeby bycia człowiekiem⁴.

W toku edukacji kształcona jest u wychowanków umiejętność wartościowania oraz potrzeba dalszego rozwoju.

Nauczyciel staje się przewodnikiem, który kieruje uwagę, poznanie oraz działanie ucznia w obszary znane oraz nieznanne, odkrywa przed nim piękno oraz złożoność świata. Doświadczenia te są jednocześnie dla niego samego

[...] drogą do urzeczywistniania własnego człowieczeństwa. Sukces wychowawczy występuje w pełni dopiero, kiedy nauczyciel swoją pracę

3 A. T. Pearson, *Nauczyciel – teoria i praktyka w kształceniu nauczycieli*, tłum. A. Janowski, Warszawa 1994.

4 R. Ingarden, *Książeczka o człowieku*, Kraków 1987, s. 16–17.

zawodową ze wszystkimi jej problemami traktuje i wykorzystuje jako własną drogę dojrzewania swojej osobowości. Zawód nauczycielski, jak prawie żaden inny, umożliwia wykonującemu go samorealizację, rozumianą wprawdzie nie jako egoistyczne zaspokajanie potrzeb, lecz jako rozwój własnego istnienia w sensie moralnym. Ten fundamentalny wniosek jest już właściwie wystarczającym powodem, aby mieć wobec szkoły „przyjazny stosunek”⁵.

W dialogu nauczyciel – uczeń oraz uczeń – nauczyciel dochodzi do realizacji wartości osobowych między tymi podmiotami, wynikiem których są rezultaty o różnych wartościach moralnych, poznawczych, twórczych, utylitarnych. W wyniku rozwoju umiejętności wartościowania następuje w określonych sytuacjach aktualizowanie wartości, tzn. świadomości ich istnienia oraz właściwej im natury. „Terminem tym [aktualizowanie wartości – U.S.] oznaczamy wszelkie procesy i akty świadomościowe jak również realne działania, które związane są z rozpoznawaniem określonych przedmiotów czy stanów rzeczy jako wartościowych i w sposób odpowiedni reagowaniem na nie”⁶. Pedagog rozumiejący odpowiedzialność zawodową, jaka przed nim stoi, odznacza się właściwym talentem pedagogicznym wyróżniającym jego osobę, m.in. cechuje go umiejętność oddziaływania na innych⁷. Nauczyciel emanuje na uczniów bogactwem swojej osobowości, cechuje go także umiejętność oddziaływania na innych. Taką charzmatyczną osobowość posiadał Zygmunt Lis, który napisał:

W trakcie kontaktów ze studentami staram się przekonać ich, aby w pracy aktualnej i przyszłej kierowali się kilkoma wskazaniem, w które sam głęboko wierzę:

– że sztuka niezależnie od miejsca i czasu, w którym zaistniała, różniła się od obrazu świata postrzeganego potocznie, ponieważ obrazowała zawsze zamierzenia, stany i kondycję duchową tej formacji ludzkiej, w obrębie której powstała,

- 5 A. Brühlmeier, *Edukacja humanistyczna*, tłum. I. Pańczakiewicz, red. B. Śliwerski, Kraków 1994, s. 12–13.
- 6 M. Gołaszewska, *Istota i istnienie wartości: studium o wartościach estetycznych na tle sytuacji aksjologicznej*, Warszawa 1990, s. 93.
- 7 S. Szuman, *Talent pedagogiczny*, Katowice 1947.

- że zapaść, w jakiej znalazła się sztuka drugiej połowy XX wieku, może być przewycięzana poprzez odwoływanie się do wartości uniwersalnych, mogących tworzyć podstawę dla działań artystycznych,
- aby w trakcie pracy twórczej prowadzącej do ujawnienia iskry Bożej, poruszeń emocjonalnych, wysiłku intelektualnego i krytycyzmu wobec siebie, doprowadzili do równowagi pomiędzy tymi czynnikami,
- że bez ciężkiej pracy marnotrawieniu ulegają największe talenty,
- że narzędzia, którymi powinien dysponować artysta w celu skutecznego komunikowania się z otoczeniem, powinny być sprawne i składać się z szeroko pojętej wiedzy humanistycznej i osobistego doświadczenia artystycznego, weryfikowanego nie tylko przez samego artystę i życzliwie podziwiające go najbliższe otoczenie,
- że w trakcie pięciu dni tygodnia należy mieć pewność, że postępuje się właściwie. Pozostałe dwa dni powinny być nasycone bardzo poważnymi wątpliwościami⁸.

Zygmunt Lis – twórca

Zygmunt Lis urodził się w 1931 r. Był absolwentem Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie na Wydziale Grafiki w Katowicach, gdzie w 1958 r. uzyskał dyplom w pracowni Bogusława Góreckiego i Aleksandra Raka. Był członkiem Związku Artystów Plastyków, pełnił tam liczne funkcje w Prezydium Zarządu oraz w wielu komisjach. Był m.in. rzeczoznawcą Ministerstwa Kultury i Sztuki w zakresie malarstwa współczesnego. W latach 1973–1981 pracował w ministerialnym Zespole Dydaktycznym, w którym opracowywano programy kształcenia na kierunkach pedagogiczno-artystycznych specjalizacji plastycznej. Od 1973 r. kierował pracami nad kierunkiem studiów wychowania plastycznego w Filii Uniwersytetu Śląskiego w Cieszynie, pełniąc tam funkcje: kierownika Zakładu Malarstwa, Rysunku, kierownika Katedry Malarstwa i Rysunku, wicedyrektora Instytutu Sztuk Plastycznych i prodziekana do spraw naukowo-artystycznych na Wydziale Pedagogiczno-Artystycznym. Przewód drugiego stopnia uzyskał na Wydziale Malarstwa Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie, tytuł profesora

8 Z. Lis, *Od Autora*, w: *Zygmunt Lis. Malarstwo. Painting. Rysunek. Drawing*, red. E. Delekta, Bielsko-Biała 1995, s. 5.

w 1992 r., a w 1993 r. został profesorem zwyczajnym. Jego twórczość artystyczna w obrębie rysunku, malarstwa i grafiki obejmuje cykle tematyczne. Najwcześniejsze cykle zapoczątkowane w 1959 r. obejmują prace zatytułowane *Pejzaż śląski* i *Gilgamesz*, następnie w latach 1978–1992 powstały cykle obrazów pt. *Polski pejzaż historyczny* oraz *Rekonstrukcje obiektów militarnych na Wyżynie Krakowsko-Częstochowskiej*. Ostatni cykl prac artystycznych nosił tytuł *Geografia ruin*. Lis należał do artystycznej Grupy „ARKAT” (Artyści Katowiccy). W latach 1956–1971 kierował zespołem artystów nieprofesjonalnych Grupy Janowskiej przy kopalni „Wieczorek” w dzielnicy Katowice Nikiszowiec.

Tematyka jego prac malarskich i rysunkowych była niezwykle różnorodna⁹. W pracach z cyklu *Pejzaż śląski* (1959–1964) występują geometryczne formy inspirowane krajobrazem śląskim, ujęte w postaci planów i widoków z góry. Dominują barwy czerni, brązów i czerwieni. Postacie ludzi stają się elementami strukturalnymi krajobrazu i tworzą jednolitą strukturę formalną. W cyklu *Gilgamesz* (1964–1968) przedstawione zostały zoomorficzne i antropomorficzne formy potworów, symbolizujących dobro i zło, moc i energię, w które wkomponowany został bohater. Cykle *Związki taktyczne* i *Synowie marnotrawni* (1967–1975) mają swoje źródło w cyklu *Gilgamesz*. Bohaterem ich jest wszechpożerające monstrum kształtem przypominające maszynę do unicestwiania życia, która jest symbolem człowieka. Następnie monstrum przeobraża się w inne życie jako Syn marnotrawny.

Przez kolejne dwa lata prof. Lis zaprzestał malowania z powodu „niemożliwości dalszej redukcji i uproszczeń formy”¹⁰. W tym czasie przechodził on okres fascynacji pejzażem, odkrył dla siebie pejzaż historyczny, do czego przyczyniły się jego wędrowki po Wyżynie Krakowsko-Częstochowskiej.

W latach 1977–1978 powstał cykl *Jurajski pejzaż historyczny*, który jest wyrazem fascynacji profesora pejzażem skał, ich strukturą, materią fizyczną i przełożeniem tego na materię plastyczną, swoistą formę o cechach antropomorficznych, przypominających ruiny zamków. Kontynuację tego cyklu stanowi zbiór prac zatytułowany *Polski pejzaż historyczny* (1978–1992). W treści i formie

9 A. Keyha, *Wątki treściowe w cyklach obrazów i rysunków powstałych w latach 1959–1994*, w: *Zygmunt Lis. Malarstwo. Painting*, s. 6–7.

10 Tamże, s. 6.

odzwierciedlają one wydarzenia, które rozegrały się w Polsce pod koniec lat siedemdziesiątych XX w., tematyka ta nawiązuje do mitów oraz symboli narodowych. Zagadnienia były rozwijane w serii obrazów pt. *Oblężenia*, które powstały po 1981 r. Zarówno ich forma, jak i treść wyrażają agresję i obronę. Ten ostatni wątek dominował także w cyklu *Rekonstrukcje obiektów militarnych na Wyżynie Krakowsko-Częstochowskiej* (1979–1992), który był interesującą próbą rekonstrukcji obiektów mających zastosowanie militarne: zamków i wież mieszkalno-obronnych, klasztorów. Obrazy te powstawały jako efekt wnikliwej analizy ikonograficznej dostępnych materiałów historycznych i archeologicznych. Stanowią one obraz odzyskanej rzeczywistości tamtych czasów historycznych. Szczegółowa kwerenda archiwalno-muzealna poprzedzała także powstanie obrazów z cyklu *Rekonstrukcje domniemanych polskich dworów drewnianych z terenu Małopolski od XIV do XVII wieku* (1985–1986). Przedstawiają one nieznaną drewnianą architekturę mieszkalno-obronną, zniszczoną w całości w XVII i XVIII w. W podobnym duchu utrzymane są obrazy w cyklu *Geografia ruin*. Ich tematyka dotyczy narodu i kultury żydowskiej, które były integralną częścią polskiego krajobrazu, a w wyniku drugiej wojny światowej przeminęły bezpowrotnie. Symbolizuje on dramat ludzkiego życia i poszukiwania odpowiedzi nad jego sensem.

W swoich pracach dbał profesor o wiarygodność historyczną przedstawianych motywów architektonicznych. Prace są oryginalne w formie i wyrażanych treściach. Kolor ze swoją ekspresyjnością podkreśla dramaturgię obrazu i jego symbolikę. Prace oddziałują na widza dużym formatem (około 123x94 cm), co jeszcze dodatkowo wydobywa z nich dramaturgię materii plastycznej. Jednocześnie, nie tracąc wiarygodności historycznej, są unikatową i niepowtarzalną wizją artysty. Dzieła profesora Lisa mają ważne i trwałe miejsce w historii narodu i sztuki polskiej XX i XXI w.

Po długiej chorobie w lutym 2014 r. profesor odszedł z naszej rzeczywistości, pozostawiając swoje dzieła malarskie i rysunkowe, które pobudzają do refleksji i niezapomnianych doznań estetycznych.

Nowa koncepcja edukacji plastycznej

Działalność profesora Lisa w dydaktyce sztuki przypada na bardzo ważny okres jej przemian i rozwoju. Konsekwencją tego było utworzenie kierunków studiów uniwersyteckich w tym zakresie w Polsce i opracowanie właściwych im

programów kształcenia nauczycieli wychowania plastycznego. Było to wynikiem intensywnych działań oraz przekonań o wartości sztuki w życiu człowieka. Wszelkie przemiany w kształceniu plastycznym były odzwierciedleniem zmian i rozwoju w sztuce współczesnej oraz jej oddziaływania na życie społeczne i kulturalne. Konsekwencją tego było później wypracowanie odpowiednich programów kształcenia i metod pracy z uczniem, studentem. Należy wspomnieć, że w latach sześćdziesiątych XX w. nauczano rysunku według metod tradycyjnych odwołujących się do naśladowania i kopiowania wzorów natury i sztuki. Te metody pracy cechują pedagogikę mimetyczną, która ma długą tradycję zwaną *mimesis* (przedstawienie, podobieństwo). Jej aktualne rozumienie wynika z jej ukształtowania się w drugiej połowie XIX w. Celem jej było wykształcenie w uczniu umiejętności realistycznego obrazowania rzeczywistości, opanowania zasad jej budowania, odpowiadającej naszemu widzeniu optycznemu. Nauczyciel był mistrzem, który przekazywał uczniowi wiedzę gromadzoną i doskonałą wiekami przez artystów i pedagogów, np. działalność pedagogiczna artystów: Adama Hoffmana z Krakowa, Jerzego Krawczyka z Łodzi, Wojciecha Kubiczka z Krakowa.

Szczególnie w latach 1930–1960 kształtują się nowe tendencje i programy kształcenia plastycznego. Są to pedagogiki ekspresji i formy¹¹. Wywodzą się one z nurtu myśli humanistycznej i artystycznej XX w., pierwsza z Nurtu Nowego Wychowania. Wiąże się to ze zmianą poglądów na temat twórczości dziecka i zainteresowania nią oraz twórczością artystów nieprofesjonalnych. W swoich założeniach odwołuje się ona do spontaniczności psychofizjologicznej aktywności twórczej człowieka. Najważniejsze jest tu emocjonalno-poznawcze doświadczenie, które odzwierciedla praca ucznia. Również kierunki w sztuce takie jak: impresjonizm, ekspresjonizm i abstrakcjonizm określiły jej program i zasady dydaktyczne. Nauczyciel stał się towarzyszem doświadczeń ucznia bez prawa do autorytatywnych twierdzeń i poleceń. Propagatorami pedagogiki ekspresji byli w Polsce uczeni: Stefan Szuman, Bogdan Suchodolski, Irena Wojnar, Anna Trojanowska, artyści malarze: Stanisław Szczepański, Władysław Lam, Tadeusz Marciniak. Na poziomie szkolnictwa wyższego zwolennikami pedagogiki ekspresji byli: Andrzej Pietsch z Krakowa i Zygmunt Lis ze Śląska.

11 A. Trojanowska, *Współczesna koncepcja wychowania plastycznego*, „Sztuka”, 3 (1976) nr 4, s. 59–60.

Dla pedagogiki formy ideałem nauczania były metody stosowane w Bauhausie. Zwracała się ona w swoich założeniach bardziej ku władzom intelektualnym ucznia (sposobowanie i myślenie logiczne) niż ku jego scalonemu doświadczeniu, które włącza swobodną aktywność wyobraźniowo-ekspresyjną. Nauczyciel objaśnia uczniom na wzorach, którymi są stałe moduły formy, jak mają być moduły formy komponowane w logiczne układy i struktury. Podstawy jej dały takie kierunki w sztuce jak: konstruktywizm, kubizm, abstrakcja geometryczna i wizualistyczna. W obszarze kształcenia plastycznego w Polsce promowali pedagogikę formy Stefan Kościelecki z Torunia, Bogdan Urbanowicz, Roman Owidzki z Warszawy.

I to właśnie w latach siedemdziesiątych XX w. pedagogikę ekspresji w kształceniu uniwersyteckim przyszłych nauczycieli wychowania plastycznego wprowadzał prof. Lis na Wydziale Pedagogiczno-Artystycznym Filii Uniwersytetu Śląskiego w Cieszynie, natomiast pedagogikę formy w ramach programu uniwersyteckiego realizował prof. Kościelecki na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu na Wydziale Sztuk Pięknych, pedagogikę mimetyczną realizował w ramach kształcenia akademickiego Wojciech Kubiczek w Akademii Pedagogicznej w Krakowie (aktualnie Uniwersytet Pedagogiczny), model mieszany kształcenia akademickiego nauczycieli plastyki zaś propagował Stanisław Popek na Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. Były to znaczące ośrodki akademickie kształcące przyszłych nauczycieli wychowania plastycznego w Polsce. Ogólnie można powiedzieć, że kształcenie plastyczne jest procesem, który przyczynia się do przezwycięzania nawyków, kształtowania i rozwijania świadomości przez sztukę. Każdy twórczy nauczyciel tworzy i kreuje również swoją metodykę pracy w zakresie uczenia plastyki. Może bardziej właściwe byłoby nie uczenie sztuki, ale kształcenie indywidualnych możliwości twórczych ucznia i stwarzanie sytuacji, w której będzie on samodzielnie dostrzegać obecność sztuki w życiu poprzez tworzenie rzeczy nowych dla siebie, a nie powielanie cudzych wzorów.

Zygmunt Lis – inicjator koncepcji kształcenia plastycznego.

Twórca i nauczyciel z duszą

Profesor Lis był jednym z głównych inicjatorów i dyrektorów kierunku studiów magisterskich z wychowania plastycznego (aktualnie edukacji artystycznej) – specjalność nauczycielska, który powstał w Cieszynie w 1973 r. w powołanej

w 1971 r. Filii Uniwersytetu Śląskiego. Opracował innowacyjny i jedyny w Polsce program kształcenia uniwersyteckiego w zakresie wychowania plastycznego odwołujący się do pedagogiki ekspresji. W okresie niecałego roku przygotował kadrę, program studiów, ich organizację i uruchomił pierwszy nabór na kierunek wychowania plastycznego na rok akademicki 1973/1974. W opiniach profesora nad koncepcją kierunku wychowanie plastyczne szczególnie rola przypadła kadrze uczącej, dla której istotna była postawa autorska artysty plastyka, głównie „umiejętność oddziaływania na postawy twórcze innych osób oraz świadomość roli i znaczenia kultury w życiu społecznym”¹² poprzez łączenie wiedzy teoretycznej z doświadczeniem artystycznym. Kształcenie nauczycieli plastyki określało ich postępowanie zawodowe, którego celem były: rozwój dziecka i uaktywnianie twórczej postawy dziecka oraz prowadzenie działalności upowszechniającej i kulturotwórczej w różnych środowiskach zawodowych osób dorosłych. Kształcenie w dziedzinie sztuk plastycznych umożliwia sprawdzenie siebie i przekonanie innych, że środkami plastycznymi wyrażamy swój stosunek do otaczającego świata zewnętrznego oraz wewnętrznego, związanych z nimi przeżyć, doznań. Tworzy to warunki do rozwoju zdolności twórczych, daje swoisty wyraz ekspresji artystycznej.

Należy jednak zaznaczyć, że zdolności plastyczne były traktowane nie jako manualna zręczność naśladowcza wobec rzeczywistości, lecz jako dyspozycja do wyrażenia swoich doświadczeń uczuciowych i intelektualnych poprzez środki plastyczne w procesie twórczym. Cechą tego procesu była innowacyjność w stosunku do układów zastanych. Celem było nauczanie rozumienia sytuacji nowych, w których może dojść do zaistnienia aktu twórczego. Profesor Lis podkreślał, że:

- Sztuka, w tym również sztuka plastyczna jest dokumentem prawdy w czasie, w którym powstaje; również wtedy, gdy krępowana jest dogmatami i nie zawiera w sobie pierwiastków twórczych (przykładem niech będzie sztuka akademików wieku XX).
- Doświadczenie wewnętrzne oraz aktywność twórcza, leżąca u podstaw bezinteresownego w swojej istocie aktu twórczego, stanowią bardzo istotny

12 Z. Lis, *Kierunek wychowania plastycznego w świetle działalności dydaktycznej, w: O kształceniu pedagogiczno-artystycznym. Z doświadczeń Filii Uniwersytetu Śląskiego w Cieszynie 1971–1980*, red. R. Mrózek, Katowice 1980, s. 73.

czynnik wychowawczy, będąc antytezą pragmatycznych kryteriów wartości konkretnego materialnego¹³.

Wywód powyższy jest wprowadzeniem w osobliwość nazywaną szkołą cieszyńską, w której nacisk położony jest na rolę funkcji procesu twórczego w dydaktyce pedagogiczno-artystycznej. W wyniku braku estetyki normatywnej, charakterystycznej dla sztuki XX w., wątpliwe było kształcenie opierające się na wzorach estetycznych wielorakich, „znoszących się wzajemnie kierunków artystycznych sztuki europejskiej”¹⁴. Przyjęto więc zasady autoekspresji, swobodnej autokreacyjnej wypowiedzi plastycznej, którą wywołuje klimat zajęć oraz znaczący bodziec treściowy. Stanowiło to również wskazówkę metodyczną dla studenta, jak postępować wobec dziecka, ucznia.

Model ten oparty na schemacie: znacząca prowokacja treściowa powodująca poruszenie emocjonalne, wyzwalające postawę twórczą; zasięg i skutki tego poruszenia określane są obrazem; jakość obrazu sprawdzana jest stopniem umiejętności wyrażania przeżycia poprzedzającego zobrazowanie¹⁵.

Preferowano zasadę autoekspresji, czego wynikiem było wprowadzenie w 1976 r. ramowego bloku problemowego opartego na jednolitych zasadach kształcenia we wszystkich pracowniach artystycznych (malarstwa, rzeźby, rysunku, grafiki, struktur i formowania otoczenia). Zwracano szczególną uwagę na rolę i znaczenie procesu twórczego w kształceniu nauczycieli wychowania plastycznego, a w działaniu metodycznym podkreślenie skuteczniejszego kształcenia przez repetycje treści programowych na poszczególnych rocznikach studiów i systematycznego zwiększania stopnia trudności zależnie od lat studiów i możliwości grup ćwiczeniowych. Dydaktykę plastyczną w ośrodku cieszyńskim charakteryzowały dwie zasady kształcenia.

Stopniowe rozwijanie instynktownych i intelektualnych możliwości studenta i konfrontowanie ich z wielością i złożonością zjawisk plastycznych w ujęciu historycznym

13 Tamże, s. 74.

14 Tamże.

15 Tamże, s. 75.

W pierwszej zasadzie istotnym czynnikiem jest współdziałanie skłonności charakterologicznych i dotychczasowych doświadczeń emocjonalnych studenta z jego rozwijającą się świadomością intelektualną. Cechuje ją brak pierwszeństwa i kolejności w układzie: instynkt–świadomość. Jest to rodzaj obwodu zamkniętego, w którym pobudzany instynkt i rosnąca świadomość prowokują i dopełniają się wzajemnie. Zasada ta jest w realizacji niezwykle trudna, gdyż wymaga: a) od prowadzącego zajęcia wszechstronnej wiedzy, opartej na historii kultury, b) indywidualnego potraktowania i poznania studenta, a także precyzyjnego śledzenia jego rozwoju i załamań, c) zanegowania wyniku, traktowanego jako doraźny efekt plastyczny, d) zaniechania stosowania reguł estetycznych, związanych z osobistymi upodobaniami prowadzącego zajęcia, jako języka korekty i oceny. Opiera się na analizie wielości i relatywności współczesnych postaw artystycznych przy jednoczesnym przekonaniu, że istnieje ciągłość kultury, w której jednostka może znaleźć trwałe punkty oparcia. Zasada ta budzi zastrzeżenia ze względu na łatwość podciągnięcia pod nią powierzchownych i mechanicznych działań pedagogicznych.

Rozpoznawanie wielości zjawisk otaczającego świata jako odpowiednik poznania i rozumienia wielości zjawisk i postaw artystycznych

Jest to tendencja preferująca czynnik intelektualny. Poznanie wysuwa się na pierwszy plan przed działaniem instynktownym, nie negując go tam, gdzie samodzielnie dochodzi do głosu. Celem poznania zjawisk i osobistego rozwoju jest – oprócz doraźnego – późniejsze (być może w różnych okresach życia) zidentyfikowanie siebie, czyli znalezienie swojej tożsamości wśród wielopostaciowych i urozmaiconych form egzystencji społecznej. Ograniczenie autoekspresji na rzecz dyscypliny poznawczej wynika nie z niewiary w jej wartość, lecz z przekonania, że silne i zdolne do niej jednostki są nieliczne i muszą przejść własną ewolucję rozwojową, a młodość (na etapie edukacyjnym) autoekspresja wynika z konieczności korzystania z zapożyczonych wzorów lub przelotnych fascynacji, zatem nie tylko prowadzi do samopoznania, lecz bywa łatwym wejściem w rzeczywistość pozorów. Utrwalając się, może sprzyjać samozakłamanu”¹⁶.

Główną zasadą dydaktyczną była analiza doświadczanego procesu twórczego przez studenta – przyszłego nauczyciela plastyki, co stanowi podstawę

¹⁶ Tamże, s. 76–77.

jego poczynąń metodycznych. Wyzwalanie procesu twórczego i jego analiza były nicią porozumienia między nauczycielem akademickim a studentem. Podkreślano zarówno wartość przedmiotów teoretycznych, jak i artystycznych w ramach pracowni. W toku dalszego rozwoju kierunku wychowanie plastyczne zespół cieszyński pod przewodnictwem prof. Lisa dokonywał zmian w programach studiów uniwersyteckich na kierunku wychowanie plastyczne, odpowiadając na potrzeby społeczne i kulturalne, będąc jednak wiernym przyjętym zasadom kształcenia w ośrodku w Cieszynie.

Profesor Lis prowadził pracownię rysunku i malarstwa, cechowała go otwartość i zaufanie wobec studenta. Inspirował on do działania twórczego, nie narzucał, a jedynie określał ramy poszukiwań artystycznych, które wynikały z charakteru ćwiczeń artystycznych i indywidualnego spojrzenia, przeżycia autora pracy. Był intelektualistą, artystą i pedagogiem, wzorem w działaniach dydaktycznych. We wszystkich tych obszarach swojej działalności i pasji był wielki, a jednocześnie skromny. Całą swoją uwagę kierował zawsze na rozmówcę, studenta, z którym prowadził dialog o doświadczeniach i poszukiwaniach artystycznych. Był osobowością, autorytetem znaczącym dla wielu młodych ludzi, wzorem w kształceniu i pracy twórczej – artystycznej, nauczycielem z duszą.

Podsumowanie

Niech cytat zamknie moje rozważania nad wartością spotkania w życiu osoby, która inspiruje do działania, jest odważna, twórcza, potrafi słuchać i nie narzucać swojego zdania uczniom, ale pobudza do refleksji, krytyki konstruktywnej i poszukiwania swojej drogi artystycznej, pedagogicznej, a przede wszystkim życiowej. Taką osobowością artystyczną i twórczą pedagogicznie był profesor Zygmunt Lis.

„Chyba bezdyskusyjne jest przekonanie, że wyrazem dojrzałej kultury jest pielęgnowanie pamięci nauczycieli i mistrzów naszej młodości, którym zawdzięczamy rozwój życia duchowego, umiejętności, wiedzę, wrażliwość na dobro, piękno i prawdę”¹⁷.

17 Z. Libera, *Uczeni i nauczyciele*, Warszawa 1995, s. 5.

Streszczenie: W artykule zarysowano sylwetkę artystyczną i pedagogiczną Profesora Zygmunta Lisa, znaczącego twórcy, artysty malarza związanego ze środowiskiem artystycznym Śląska. Ukończył studia w Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie na Wydziale Grafiki w Katowicach. Dyplom uzyskał w 1958 roku w pracowni Bogusława Góreckiego i Aleksandra Raka. Brał aktywny udział w pracach na rzecz środowiska artystycznego, m.in. był rzeczoznawcą Ministerstwa Kultury i Sztuki w zakresie malarstwa współczesnego. W latach 1973–1981 pracował w ministerialnym Zespole Dydaktycznym nad programami kształcenia plastycznego. W latach 1956–1971 kierował zespołem artystów nieprofesjonalnych Grupy Janowskiej przy kopalni „Wieczorek” w dzielnicy Katowice Nikiszowiec. Należał do artystycznej Grupy „ARKAT” (Artyści Katowiccy) na Śląsku. Jego twórczość malarska i rysunkowa charakteryzuje się oryginalnością pod względem formy artystycznej i treści. Zrealizował cykle prac: *Pejzaż śląski*, *Polski pejzaż historyczny*, *Rekonstrukcje obiektów militarnych na Wyżynie Krakowsko-Częstochowskiej* i *Geografia ruin*. Od 1973 r. był związany z Filią Uniwersytetu Śląskiego w Cieszynie, gdzie brał udział w pracach nad organizacją studiów wychowanie plastyczne. Opracował innowacyjny i jedyny w Polsce program kształcenia uniwersyteckiego w zakresie wychowania plastycznego w oparciu o założenia pedagogiki ekspresji. Najistotniejszy w działaniu studenta był proces twórczy i doświadczenie, jakie z niego wynikało. Profesor był osobą bardzo wrażliwą na drugą osobę, skromny, otwarty na nowe doświadczenie i życzliwy wobec studentów. Był wzorem osobowym i autorytetem godnym naśladowania, nauczycielem i artystą z pasją.

Słowa kluczowe: artysta, pedagog, malarstwo, edukacja plastyczna, kształcenie.

Bibliografia

- Brühlmeier E., *Edukacja humanistyczna*, tłum. I. Pańczakiewicz, red. B. Śliwerski, Kraków 1994.
- Gołaszewska M., *Istota i istnienie wartości: studium o wartościach estetycznych na tle sytuacji aksjologicznej*, Warszawa 1990.
- Ingarden I., *Księżeczka o człowieku*, Kraków 1987.
- Keyha A., *Wątki treściowe w cyklach obrazów i rysunków powstałych w latach 1959–1994*, w: *Zygmunt Lis. Malarstwo. Painting. Rysunek. Drawing*, red. E. Delekta, Białsko-Biała 1995, s. 6–7.
- Libera Z., *Uczeni i nauczyciele*, Warszawa 1995.
- Lis Z., *Kierunek wychowania plastycznego w świetle działalności dydaktycznej, w: O kształceniu pedagogiczno-artystycznym. Z doświadczeń Filii Uniwersytetu Śląskiego w Cieszynie 1971–1980*, red. R. Mrózek Mrózek, Katowice 1980, s. 72–82.

- Lis Z., *Od Autora*, w: *Zygmunt Lis. Malarstwo. Painting. Rysunek. Drawing*, red. E. Delekta, Bielsko-Biała 1995, s. 4–5.
- Łobocki M., *Metody badań pedagogicznych*, Warszawa 1982.
- Pearson A. T., *Nauczyciel – teoria i praktyka w kształceniu nauczycieli*, tłum. A. Janowski, Warszawa 1994.
- Solik R., *Od wychowania plastycznego do edukacji artystycznej. Instytut Sztuki wobec kształcenia artystycznego na uniwersytecie*, w: *Tradycje kształcenia nauczycieli na Śląsku Cieszyńskim. Studia, rozprawy, przyczynki*, red. W. Korzeniowska, A. Mitas, A. Murzyn, U. Szuścik, Katowice 2009, s. 156–164.
- Szuman S., *Talent pedagogiczny*, Katowice 1947.
- Szuścik U., *Szkice z dziejów kształcenia nauczycieli w Cieszynie (w tym nauczycieli wychowania plastycznego)*, w: *Tradycje kształcenia nauczycieli na Śląsku Cieszyńskim. Studia, rozprawy, przyczynki*, red. W. Korzeniowska, A. Mitas, A. Murzyn, U. Szuścik, Katowice 2009, s. 143–150.
- Trojanowska A., *Współczesna koncepcja wychowania plastycznego*, „Sztuka”, 3 (1976) nr 4, s. 59–62.
- Wysogład P., *Zygmunt Lis jednym z głównych twórców koncepcji programowej dla kierunku wychowanie plastyczne w Cieszynie*, „Cieszyński Almanach Pedagogiczny”, 2 (2013): *Teoria i praktyka pedagogiczna w refleksji naukowej i praktycznej*, red. U. Szuścik, s. 112–128.